

UDK 316.356.2
Pregledni rad
Review paper

Abdel Alibegović, Midhat Čaušević, Naida Ljuma

DOBA TRANSFORMACIJE I REDEFINIRANJA PROCESA I FUNKCIJA U SAVREMENOJ PORODICI - UNIVERZALNOST I/ILI TRANSFORMACIJA

U radu nastojimo sa teorijskog aspekta analizirati posljedice hipermodernog doba koje implicitno transformiraju samu prirodu i sadržaj porodičnih odnosa i funkcija u savremenoj/ovovremenoj porodici. Akcenat je stavljen na procese transformacije i procese redefiniranja porodičnih procesa i funkcija u savremenoj porodici. Na misaonom i tradicijskom fonu Manuela Castellsa, Elizabeth Roudinesco, Massima Recalcitija, idemo od fundamentalnih polazišta u dubinsku analizu posljedica *fluidne modernosti* izražene u fenomenima transformacije iskustvenih odnosa, krize patrijarhalnosti i frejdovsko-lakanovskom psihoanalitičkom konceptu “isparavanja oca”, „smrti Drugog”. Budućnost porodice, alternativnih porodičnih oblika, promatramo kroz prizmu univerzalnosti porodice, ali i/ili transformacije funkcija savremene porodice.

Ključni pojmovi: fluidna modernost, “isparavanje oca”, „smrti Drugog”, moderna porodica, funkcije porodice, transformacija porodičnih odnosa, kriza patrijarhalnosti

UVOD

Promjene na relaciji društvo-porodica značajno su izražene u savremenom društvu, a prije svega moguće ih je evidentirati preko transformacije strukture porodičnih odnosa, procesa i transformacije porodičnih funkcija. Kao uzrok stanja stalnih i gotovo nesagledivih transformativnih/transformirajućih procesa u društvu, a samim tim, relativno brzo, i u porodici, navodimo konceptualni obrat u poimanju sistema vrijednosti u društvu sa naglašenim tendencijama ka individualizaciji pojedinaca u odnosu na porodicu i društvo, odbacivanju solidarnosti, promjene na tržištu rada, nove koncepcije moći, redefiniranje uloga - kako muških tako i ženskih, a kao posljedicu navedenih trendova imamo fenomene kao što su dekompozicija i transformacija braka, partnerstva i porodice u savremenom društvu.

Savremeno društvo odlikuju složeni procesi brzih promjena, nestabilnost ključnih orijentira prema kojima ljudi oblikuju i usmjeravaju svoje živote, povećanje nesigurnosti, rizika, ubrzani životni tokovi, a što u konačnici neizostavno rezultira značajnim promjenama i u sferi porodičnih odnosa, same sadržajnosti porodičnih procesa i funkcija. Zigmunt Bauman, kako to primjećuje i Dragana Vilić (Vilić, 2011: 22), naglašava stanje „labavosti veza i opozivost obaveza kao rukovodeći princip” (Bauman, 2009: 13), a sve u kontekstu promjena u društvu i posljedica tih promjena izraženih u fenomenu (pre)oblikovanja porodice.

Ključno težište, na kojem želimo insistirati u radu, tiče se pitanja: Da li su univerzalne funkcije porodice, kako su ih koncipirali i vidjeli Peter Murdock i Talcot Parsons, dovedene u pitanje u savremenom društvu, društvu fluidnog života, ljubavi i straha, ili, na originalnom tragu Baumana, u društvu fluidne modernosti? Za dva bitna obilježja hipermodernog doba, ili doba fluidne modernosti, kako bi ga nazvao Bauman, Elizabeth Roudinesco navodi pokušaj žena da na različite (lažne-estetske) načine zamaskiraju svoju afektivnu inferiornost (Roudinesco, 2012: 147), a na drugoj strani, dominacija ženskog (Roudinesco, 2012: 156) u obliku premošćavanja spolnog odnosa pomoću medicinskih pomagala. Da li je znanstveno prihvatljivo govoriti o ukidanju ili transformaciji univerzalnih porodičnih funkcija? I, na kraju, kakvu budućnost ima porodica, imajući u vidu posljedice brzih promjena u kojima se čuju stavovi da porodica u savremenom društvu „gubi svoju raniju funkciju primarne socijalizacije, ekonomske i emotivne zaštite i postaje snaga koja sputava i ograničava pojedinca, njegove sklonosti i sposobnosti, njegove težnje i ambicije”? (Šijaković, 2008: 96)

DOBA TRANSFORMACIJE I REDEFINIRANJA PROCESA I FUNKCIJA U SAVREMENOJ PORODICI

Porodica je u toj mjeri dio naše svakodnevne životne rutine da ju skoro i ne primjećujemo. Dakako, takav odnos prema porodici svojstven je, prije svega onima koji u porodici i sa porodicom nemaju posebnih problema; onima kojima porodica pruža svakodnevno osjećanje sigurnosti i razumijevanja neprimjetno se starajući za zadovoljavanje njihovih potreba. Porodicu, međutim, daleko više primjećuju i osjećaju oni koji se bore ili sa njenim „prevelikim” prisustvom koje ih guši, ili pak sa njenim djelimičnim ili potpunim odsustvom, koje ih čini nesigurnim i inferiornim u svakodnevnom životu. Ali oni najčešće nisu u prilici da razmišljaju o porodici, oni su njome praktično zaokupljeni. Ispada na kraju da porodicom nema ko da se bavi! (Milić 2007: 19)

Pojmovi: *transformacija, promjena i kriza* u fundamentalnom smislu obilježavaju modernu zapadnu racionalnost, ali i ukupan sociološki diskurs i predmet interesiranja unutar socioloških „zadiranja” u samu suštinu društvenog života. Neminovno je da se gotovo sve društvene „slabosti”, promjene i nemoći prije svega prelamaju, kako to napominje Adila Pašalić-Kreso (Pašalić-Kreso, 2004: 5), preko, ili kroz društvene institucije, a jedna od temeljnih društvenih institucija je i porodica. Treba imati u vidu da se porodicu ima posmatrati i razumijevati kao „dio društva u malom”, međutim, porodicu odlikuje i složena struktura objedinjavajućih aspekata ljudskog života, gdje se neprestano odvijaju raznovrsni procesi i funkcije. Dragana Vilić (Vilić, 2013: 50) u svome radu *Transformacija (i/ili redukcija) funkcija moderne porodice*, govoreći o složenosti procesa i funkcija u porodici, pominje biološko-reproduktivne, ekonomske, obrazovno-kulturne procese, ali i funkciju socijalizacije i zaštitnu funkciju. Međusobna povezanost na relaciji društvo-porodica i porodica-društvo nije jednoznačna, već je riječ o višestruko složenom i različitim aspektima društvenog života uslovljenom odnosu, koji u krajnjoj mjeri rezultira specifičnim promjenama i problemima u različitim fazama razvoja i egzistiranja porodice. Svojstveno promjenama koje se, sada već u klasičnoj sociologiji porodice, nazivaju „dekonstrukcijom” tradicionalnih oblika porodičnog života, isticanjem promjena koje u centar stavljaju pojedinca, profesor Jusuf Žiga (Žiga, 2015: 2), na misaonom fonu onoga na čemu insistira i Anđelka Milić (Milić 2007: 122), piše o fazi u odnosu društva i porodice koju karakterizira *globalno preferirajući liberalizam i individualizam, a koji uzročno-posljedično stimuliraju „velike raznolikosti porodičnih modela”*, a posljedice ili tvorevine ovih faza u odnosu na relaciji društvo-porodica prepoznatljive su u:

- osjetnom odgađanju životne dobi pri stupanju u brak;
- povećanom broju razvoda brakova;
- narastanju vanbračnih zajednica;
- povećanom broju rađanja vanbračne djece;
- sve češćim jednoroditeljskim porodicama;
- porastu samačkih domaćinstava;
- destigmatizaciji heteroseksualnih identiteta itd.

Porodica je historijska kategorija, te kao takva neminovno biva podložna stalnim promjenama. Profesor Ivan Šijaković smatra da je: “Porodica društvena grupa koja prva osjeti teškoće i krize u društvu, ali i njegov napredak i razvoj. Porodica je od svog postanka prolazila kroz različite oblike razvoja, ali je očuvala neke osnovne, nezamjenjive funkcije u razvoju čovjeka kao ličnosti i njegove uže i šire zajednice.” (Šijaković 2008: 95) U teorijskom smislu, možemo govoriti o različitim ili višedimenzionalnim pristupima u definiranju porodice. Tako Đozić i Žiga (Žiga/Đozić, 2013: 161) pominju četiri osnovna, a to su: biološko-antropološki, psihološki, pravni i sociološki pristup. Tako se u sociološkom smislu porodica određuje kao „osnovna ćelija društva”, „društvena zajednica”, da bi neka od ključnih određenja porodice Anđelka Milić svrstala u zablude u definiranju porodice, kao što su odrednice: “osnovna ćelija društva” (A. Comte), “društvena zajednica” (F. Tonnies), “uža zajednica”, “kolijevka ljudske prirode” (Žiga/Đozić, 2013: 162). Biserka Košarac navodi da u sociologiji postoji “niz shvaćanja i tumačenja porodice, a najznačajnija su: shvatanje porodice kao *ćelije društva*, shvatanje porodice kao *društvenog mikrokosmosa*, kao *specijalizovane društvene funkcije*, shvatanje porodice kao 'utočišta', kao *antropološke univerzalnosti*, kao *specijalne grupe* i kao *ljudske zajednice*.” (Košarac, 2013: 12) Značajno bi bilo kritički propitati stavove Anđelke Milić u kojima tvrdi da se najosnovnija obilježja ili pristupi porodice imaju smatrati kao “zablude u definisanju porodice” (Milić, 2007:37). Mišljenja smo da, ukoliko porodicu ne definiramo ili ne opišemo kao osnovnu ćeliju društva, kao *društveni mikrokosmos*, kao *ljudsku zajednicu*, kao *specijalizovanu društvenu funkciju*, ili porodicu kao “utočište”, šta nam ostaje kao bitno određenje porodice kao veoma značajne društvene grupe i društvene institucije? Naime, suštinski smo opredijeljeni stavu da se iz želje studioznog pristupa odgonetanju i analizi onoga šta porodica doista jeste može dubinski zapasti u razne logičke pogreške i završiti u različitim redukcionizmima. Takav slučaj je, po našem uvjerenju, napravljen kod određenja porodice u slučaju pomenute autorice, ali je sličan, po automatizmu, ako ne i teži,

previd urađen u čitavoj lepezi djela i tekstova iz područja sociologije porodice kada je riječ o funkcijama porodice u savremenom društvu. O ovome će više govora biti u narednim odjeljcima, posebno u trećem odjeljku, koji nosi naziv: *Univerzalnost i/ili transformacija funkcija savremene porodice*. Na ovom misaonom fonu, značajno određenje samog karaktera porodice kao “društva u malom”, kao *specifične društvene institucije* koja u sebi nosi historijsku komponentu, jeste i *zatvorenost* (Pašalić-Kreso, 2004: 5) porodice u odnosu na druge društvene institucije. U ovom smislu, nije nužno da porodica neminovno i relativno brzo po automatizmu odražava sve tokove koji se dešavaju u društvu, kao ni slabosti u društvenom sistemu. Porodica, smatra profesorica Pašalić-Kreso, posjeduje posebne mehanizme kojima se nastoji odbraniti od direktnih “vanjskih” udara ili uticaja. Koristeći se analogijom imuniteta organizma na određene infekcije, autorica *Koordinata obiteljskog odgoja* piše: “Ako je sačuvana obiteljska kohezija, dobra i zdrava komunikacija među njenim članovima, ako obitelj uspješno pruža svim svojim članovima onaj potreban osjećaj sigurnosti, podrške, ljubavi, pažnje i brige, ako obitelj još uvijek zna kako da uspostavi jasne granice prema vanjskom svijetu, koje čuvaju njenu intimu i koheziju, i koje je štite od direktnih potresa i udara izvana, ona se neće ogoljeno 'njihati' na vjetrometini brojnih društvenih poremećaja i anomalija”, ukazujući na činjenicu kako i porodica ima svojstvo imunizacije i autoimunizacije analogno ljudskom organizmu. (Pašalić-Kreso, 2004: 6) Ipak, dosta su glasni i dominantni teorijsko-empirijski pokazatelji da je došlo do dubokih društvenih promjena, koje su se neminovno odrazile i na strukturu i sadržaj porodičnih odnosa, procesa i funkcija. Mirjana Bobić u svome radu *Prekomponovanje braka, partnerstva i porodica u savremenim društvima* govori o dubinskim društvenim promjenama koje se tiču pojma “druge demografske tranzicije”, i to na slijedeći način (Bobić, 2003: 69):

1. Tranzicija od “zlatne ere braka ka rađanju kohabitacije”
2. Tranzicija od djeteta kao glavnog elementa porodice ka paru kao bitnom elementu
3. Tranzicija od “preventivne kontracepcije” (da bi se izbjeglo rađanje trećeg i četvrtog djeteta) ka “konceptiji samoostvarenja” (začeće može da se planira kada se hoće)
4. Tranzicija od jednoobraznih sistema porodica i domaćinstava ka raznovrsnim oblicima.

Procesi tranzicije, transformacije i promjena, kako društvenih, ekonomskih, kulturnih i političkih, statusno su obilježje savremenih društava, a ujedno i složeni izazov koji se nalazio i, još uvijek nalazi, pred porodičnim odnosima, procesima i

funkcijama. Transformacijski procesi u svijetu su dio i bosanskohercegovačke stvarnosti, ali transformirajući procesi (Pašalić-Kreso, 2004: 22) u Bosni i Hercegovini, kako ih naziva profesorica Pašalić-Kreso, imaju dodatnu težinu i složenost, a koja se tiče specifično bosanskohercegovačkih prostora, ali i nekih pristora bliskih Bosni i Hercegovini, bilo sudbinski ili geografski. Naime, još uvijek se osjete posljedice ratnih i postratnih izbjegličkih procesa, izražen je broj jednoroditeljskih porodica¹, i to porodica bez oca, stopa nezaposlenosti, barem ona statistička, nema nagle padove, štaviše, raste, a uz sve to relativno siromaštvo je dodatni i otežavajući faktor uz sve nabrojano. Ovaj dio zaključujemo konstatacijom da se mora voditi računa o višedimenzionalnim procesima koji se dešavaju u savremenim društvima, a pored tih transformirajućih procesa na globalnom nivou, Bosna i Hercegovina ima i dodatnih izazova sa kojima se mora uhvatiti u koštac, jer se oni tiču i relacije društvo-podrođica, porodični procesi-porodične funkcije. U nastavku ćemo otvoriti određena područja koja se direktono tiču posljedica transfor-mirajućih procesa, o kojima Castells govori na način da ih naziva *transformacijom iskustvenih odnosa*, Massimo Recalcati ih promatra kroz *krizu autoriteta oca*, a Elizabeth Roudinesco kao fenomen *isparavanja oca*. Viđenja, koncepcije Edmunda Ronalda Leacha i Davida Coopera također su predmet našeg interesiranja u nastavku rada.

TRANSFORMACIJA ISKUSTVENIH ODNOSA² - KRIZA PATRIJARHALNOSTI – ISPARAVANJE OCA

U ovom dijelu rada ćemo nastojati porođicu misliti u duhu nekoliko savremenih koncepcija koje na jedan kritički način određuju smisao i budućnost porođice. Prve dvije koncepcije tiču se stavova i istraživanja Edmunda Ronalda Leacha i Davida Coopera, a druge dvije koncepcije se tiču stavova i promišljanja nasljednika frojdovske-lakanovske tradicije u poimanju specifičnih formi ljudskog života i ponašanja, a samim tim i porođičnog života, a riječ je o stajalištu koje zastupa Elizabeth Roudinesco i stajalištu Massima Recalcatia. U završnom dijelu ovog ođjeljka prirodu i strukturu promjena u savremenom društvu razmatramo na fonu

¹ Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, Federalnog zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine, Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske, izuzimajući razlike u odvojeno objavljenim rezultatima popisa iz 2013.godine, ođ ukupnog broja udatih i oženjenih; 1,759,134, razvedeno je 100,880. Broj jednoroditeljskih porodica u Federaciji Bosne i Hercegovine 95,430, ne računajući podatke iz Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine i entiteta Republika Srpska. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske, ukupan broj oženjenih i udatih je 576,151 ođ čega je 36,228 razvedenih brakova.

² Manuel Castells koristi ovaj termin kao jedan ođ fundamentalnih orijentira promjena u savremenom društvu.

Castellsovih viđenja same suštine promjena. Naime, Edmund Leach u svojoj studiji pod naslovom "A Runaway World", ili *Razularení svijet*, piše o problemu izoliranosti, odbačenosti, napetosti, strahu i nasilju, a sve kao rezultat okrenutosti porodice *prema unutra, prema sebi* (Haralambos, 1989: 323; Haralambos, 2002: 510). Zapravo, riječ je o porodičnoj izoliranosti uslijed ograničenih kontakata sa drugim rodbinskim i prijateljskim zajednicama. Prenaglašena privatnost porodice, u odnosu na društvo i socijalne kontakte koje je obavljala prije pojave modernih društava i koncepcija individualističkog redukcionizma, rezultira strahom, napetošću i nasiljem u porodici i među njenim članovima. Druga koncepcija koja porodicu stavlja u posebno neprihvatljiv položaj je istraživanje Davida Coopera, a koje je objavio u knjizi "The Death of the Family", ili *Smrt porodice*. (Haralambos, 1989: 325) Copper smatra da se porodica javlja kao prepreka u razvojnom ciklusu pojedinca. Njegov stav je da je porodica prepreka slobodnom, samostalnom razvoju ličnosti. Cooper uvodi ideju da porodica ne osigurava pojedincu slobodno "usvajanje" identiteta, već mu izrabljivački nameće uloge po kojima bi se trebao ponašati. Haralambos se veoma direktno suprotstavlja ovakvim, dosta isključivim, stavovima navodeći da niti prva koncepcija, niti druga, nemaju bilo kakvu historijsku perspektivu.

Teorijsko stajalište Elizabeth Roudinesco i Massima Recalcata možemo svesti pod zajednički imenilac, jer su oboje iz "škole" koja pristupa fenomenu porodičnog odnosa iz ugla freudovsko-lakanovske psihoanalitičke tradicije. Naime, ključna ishodišta ovih stavova su da je današnja porodica, u uvjetima brzih i fluidnih promjena, rasuta, rekombinirana, samohrana, začeta vantjelesnom oplodnjom, istospolna, te da prolazi kroz opće i haotično stanje rasula. Savremena porodica nastoji da egzistira u uvjetima kada se konstatira *zalazak i isparavanje oca* (Recalcati, 2014: 27), a to je period ili doba koje Massimo Recalcati naziva "hipermoderno doba", kada se gubi čvrsti oslonac očevog autoriteta, ili kada govorimo o *ubistvu oca, ili onome ko je ubio oca* (Roudinesco, 2012: 47). Ono što veoma efikasno primjećuje Roudinesco³ u svojim studijama jeste da ljudi nikada nisu sa izraženom žestinom

³ Elizabet Rudinesco je doktor književnih nauka, historičarka i direktorka istraživanja pri odjeljenju za historiju Univerziteta Pariz VII. Bila je član Pariske freudovske škole (1969-1981) koju je osnovao Žak Lakan i gdje se specijalizirala u psihijatriji. Održala je brojna predavanja, objavila desetine članaka i dvadesetak radova prevedenih u cijelom svijetu. Među njima su: *Istorija psihoanalize u Francuskoj*, biografija Žaka Lakana, *Rječnik psihoanalize* u saradnji sa Mišelom Plonom, dijalog sa Žakom Deridom pod naslovom *O čemu sutra...* Predsjednica je Međunarodnog društva historije psihijatrije i psihoanalize, piše svoju hroniku u časopisu *Le Monde des livres*, članica je naučnog komiteta časopisa *History of Psychiatry* i *Cliniques méditerranéennes*. Također je članica Administrativnog savjeta Fondacije za istraživanje psihijatrije. (Intervju: Elizabet Rudinesco, historičarka i teoretičarka, "Porodica je najotpornija ćelija društva", 25.02.2013 - 12:40, <http://www.e-novine.com>, Razgovarala: Milica Jovanović)

branili i tražili pravo na porodicu videći u njoj vrhunsko okruženje za individualni razvoj. Pišući o porodičnim vezama u doba *isparavanja oca*, pišući o metamorfozi porodice, Massimo Recalcati konstatira: “Savremena porodica nam izgleda bez gravitacionog centra, kao raslojena, bez reda, bez jezgra, i sklona različitim organizovanjima; usvajanja djece, porasta bračnih razvoda i s tim povezana višestruka raslojavanja u vezama među različitim porodičnim grupama, surogat majke, porodice sa jednim roditeljem, usvajanja kod homoseksualnih parova, vještačka oplodnja – sve su to hipermoderne pojave koje su raščlanile model zapadne porodične čelije.” (Recalcati, 2014: 73) Autor djela *Šta ostaje od oca* smatra da model nuklearne porodice, kako je sada samo “zamišljamo” ili smo na putu da tako bude, ne može više poslužiti kao univerzalni model u objašnjavanju *aktualnih konfiguracija porodičnih veza* (Recalcati, 2014: 73). Massimo Recalcati, a sličan stav zauzima i Elizabeth Roudinesco, smatra da se ne može restaurirati, ponovo vratiti na scenu, lakanovski kazano, Drugi, Bog, Otac. Takva porodica, smatra Massimo, više ne postoji, tako da je *naše vrijeme zaista vrijeme isparavanja oca* (Recalcati, 2014: 83). Na tragu Lakanovog učenja o Drugom, Zakonu i Želji, možemo kazati da se isparavanje oca nikada suštinski ne prihvata, uvijek se žudi za Drugim, za Zakonom, pa barem da se radi o *naslijeđu* umrlog oca. A, ovaj fenomen naslijeđa pohranjen je u simboličkoj ravni, i tiče se prije svega prijenosa *priznanja*, što ipak, za ovu priliku, izlazi izvan domena našeg bavljenja ovom temom. Na fonu hipermodernog ludila, Massimo Recalcati napominje dvije velike strepnje današnjih roditelja, a riječ je o tome da roditelji strepe od toga da li će biti voljeni od svoje djece. Tako Massimo Recalcati piše: “Ova potreba je dosada nepoznata i obrće dijalektiku priznanja: nisu više djeca ta koja zahtijevaju da ih roditelji priznaju, nego roditelji zahtijevaju da djeca njih priznaju.” (Recalcati, 2014: 88), tako da je ovo na simboličkoj ravni doista moguće prikazati i metaforom, ali i stvarnim značenjem, *kastriranog* ili *isparavajućeg*, i *umrlog oca*. Druga velika strepnja današnjih roditelja tiče se načela postignuća. Promišljajući, bilo kakvi propusti i neuspjesi djece sve se manje toleriraju, sve se prilagođava tome da se prepreke izbjegnu i da se osigura postignuće. Narcistička očekivanja roditelja uskraćuju, osakaćuju dijete za osjećaj prepreke. Massimo Recalcati zaključuje: “Novi mit naše civilizacije je: dati djeci sve da bi se bio voljen...” (Recalcati, 2014: 90) Elizabeth Roudinesco, iako ne zaobilazi pitanja na fonu frejdovsko-lakanovskih psihoanalitičkih stavova o iščeznuću oca, dominaciji ženskog, ipak u prvi plan svojih razmišljanja stavlja tematiku homoseksualnih parova i njihovog prava da usvajaju djecu, kao i njihovu začuđujuću želju da i oni imaju određene forme porodičnog života zakonom priznate. Ona piše da su se stoljećima

pravili veliki rezovi, distinkcije između seksualnih nagona homoseksualnih parova, sa jedne strane, i uopće samog čina spolne reprodukcije, sa druge strane, što nije upitno, prema autorici, u “savremenom” dobu, ma šta ova *savremenost* označavala. Elizabeth Roudinesco ističe da je Lakan bio ubijeđen kako je porodica ništa drugo nego društveni izraz psihičkog poremećaja koji prividno djeluje da je u savršenom redu, iako je iznutra u *neprestanoj destrukciji*. (Roudinesco, 2012: 146)

Kao zaključak ovog dijela koji problematizira egzaktne pokazatelje promjena kojima svjedočimo, a koje mnogi ne uspijevaju da primijete ili ih negiraju, pozivamo u pomoć Manuela Castellsa (Castells, 2003: 370), koji suštinu promjena vidi u tri koncepta, i to: promjena same prirode proizvodnje, promjena same suštine i odnosa moći i, na kraju, ali ništa manje vrijedno, pominje transformaciju iskustvenih odnosa. Odnosi proizvodnje su do te mjere izmijenjeni da govorimo o promjenama i na društvenom i na tehničkom nivou. Na djelu je drugačiji tip kapitalizma, Castells ga naziva *informacijski kapitalizam*. Ključna transformacija odnosa moći izražena je u *krizi nacije-države* (Castells, 2003: 370) kao suverenog bića, i u krizi političke demokratije, kako to navodi Castells. Ovaj novi vid promjena u odnosima moći ne ukida moć, već se ona skriva u različitim društveno-kulturnim obrascima kojim se vode društveni akteri u svojim životima i aktivnostima. Manuel Castells piše: “Transformacija iskustvenih odnosa vrti se uglavnom oko krize patrijarhalnosti, u korijenima temeljite redefinicije obitelji, odnosa ženskog i muškog roda, spolnosti i prema tome i osobnosti.” (Castells, 2003: 372) Promjene koje su izražene u novim odnosima proizvodnje, novim odnosima moći i transformacijom iskustvenih odnosa, dovode do transformacije materijalne osnove društvenog života, tojest do transformacije koncepta prostora i vremena. Ukratko, te promjene Castells opisuje na način da je informacijsko društvo/društvo umreženih informacija promijenilo naš način razmišljanja, te da su načini *proizvodnje, potrošnje, trgovine, upravljanja, komuniciranja, života i smrti, te vođenja ljubavi i vođenja rata* (Castells, 2003: 13) dobili novi oblik uslijed ovih „promjena sazrijevanja” Zapadne racionalnosti.

UNIVERZALNOST I/ILI TRANSFORMACIJA FUNKCIJA SAVREMENE PORODICE

Porodica, sociološki definirana kao osnovna *ćelija društva*, kao *društvena zajednica* ili *osnovna socijalna institucija*, jeste historijska kategorija, a samim tim spada u red sociogenih društvenih institucija i grupa. Vrijeme stalnih promjena, doba fluidnosti, umreženosti, vrijeme dekonstrukcije sistema vrijednosti, uzročno-posljedično ima

svoje efekte i na porodicu. Posljedice transformativnih promjena moguće je promatrati u teorijskom smislu preko slijedećih fenomena: razvojnih promjena unutar porodice i porodičnih procesa, transformacije sadržaja funkcija moderne porodice, promjena u samoj strukturi savremene porodice, kompleksnih odnosa među članovima, rekonpozicije ili prekomponiranja braka i modela roditeljstva, kao i preko različitih uticaja društvenih, ekonomskih, političkih i drugih faktora na transformaciju porodice i perspektiva za njen budući razvoj. U nastavku ćemo dati pregled nekoliko klasičnih socioloških viđenja osnovnih funkcija porodice, ali i nekoliko savremenijih klasifikacija osnovnih funkcija porodice. Ključna intencija nam je da ukažemo na univerzalnost porodice kao društvene grupe i veoma značajne društvene institucije, kao i da suprotstavimo naše stavove ustaljenom, redukcionističkom pristupu uticajima promjena u savremenom društvu na porodicu i njene funkcije. Tačno je da je nepobitna činjenica da u postmodernom društvu dolazi do redefiniranja „uloga muškaraca i žena u pogledu obrazovanja, zaposlenja, ekonomske samostalnosti, karijere i porodice, što je uslovalo i drugačije gledanje na brak, odnosno drugačiju predstavu o braku i prihvatanje drugačijih vrednosti, za razliku od onih koje su imale prethodne generacije, naime došlo je do promena u stavovima ljudi u vezi sa brakom, seksualnim ponašanjem” (Milivojević, 2014: 241), kao što je činjenično da je kod mladih izražena tendencija za samostalnošću, samodefiniranjem kroz različite aspekte partnerskih, porodičnih i bračnih oblika, uz sve veću orijentiranost prema *eksperimentiranju sa različitim životnim praksama u vezi sa zajedničkim životom u odnosu na prethodne generacije*. (Milivojević, 2014:242) Međutim, ovo ne znači da se fundamentalno mijenja ili nestaje porodica, da se ukidaju osnovne ili univerzalne funkcije porodice, a na čemu će (redukcionistički) uporno insistirati čitava jedna tradicija mišljenja unutar balkanskih prostora, ali i izvan njih.

Rasprave oko univerzalnosti prirode partnerstva, porodice i braka sasvim su opravdane i prirodne tekovine socioloških tradicija. Međutim, sve se mogu iscrpiti u osnovnom polazištu, ili ključnom određenju toga šta porodica jeste, ili načinu definiranja porodice. Diana Gittins, autorica dva zanimljiva djela, od kojih je jedno *The Family in Question* i drugo *The Child in Question*, ističe slijedeće: „Veze partnerstva su univerzalne, kao što je i univezalan i određeni oblik suživota i intimnosti, seksualnih i emocionalnih veza. Međutim, oblici koje takve veze mogu poprimiti imaju beskonačno mnogo varijanti, mogu se mijenjati, prihvaćati ili osporavati.” (Haralambos, 2002: 507) Na ovom misaonom i tradicijsko-esencijalističkom tragu ističemo univerzalnost porodice i njenih funkcija, a ne svrstavamo iste u zablude o poimanju porodice.

George Peter Murdock je, na osnovu analize 250 različitih društava (Goodenough, 1994: 305), ustanovio da porodica u svim društvima ima četiri osnovne funkcije, a to su: seksualna, reproduktivna, ekonomska i odgojna. Za razliku od njega, Talcot Parsons je svoju analizu usmjerio na modernu američku porodicu i ustanovio da američka porodica i dalje obavlja dvije „temeljne i nesvodive funkcije”, koje su svojstvene svim porodicama, u svim društvima i svim vremenima, a to su: *primarna socijalizacija djece i stabilizacija ličnosti odraslih pripadnika društva* (Goodenough, 1994: 509). Anđelka Milić upotrebljava „John Murdock” (Milić 2007: 40), vjerovatno nesmotreno ili na osnovu prijašnjih prijevoda ili interpretacija, a zapravo riječ je o Georgu Peteru Murdocku (Goodenough, 1994: 305). Također, Anđelka Milić navodi da su četiri osnovne funkcije porodice po Murdocku: seksualna, ekonomska, reproduktivna i obrazovna, što je opet neprecizno, jer napravljena je nesmotrena zamjena značenja *obrazovne funkcije* sa ispravnim navodom kod Murdocka, a riječ je o *odgojnoj* funkciji. Smatramo da se univerzalnost porodičnih funkcija može veoma znakovito promatrati preko rezultata istraživanja Petera Murdocka i Talcota Parsonsa. Moguće je zaključiti da se, i pored znakovitih promjena u samoj strukturi porodičnih odnosa, promjena u konceptima partnerstva i braka, prekomponiranju i redefiniranju istih, kako to napominju autori poput Giddensa, Becka, Castellsa, porodica u savremenom društvu ipak zadržava univerzalnost svojih funkcija. Naime, u savremenom društvu je, uticajem različitih društvenih, ekonomskih, kulturnih i političkih faktora, došlo do promjena i transformacija u pogledu koncepta partnerstva, porodice i braka, ali se sve te promjene odnose na formu, izvanjski sadržaj porodičnih procesa i funkcija, a nikako na ono suštinsko u porodičnim funkcijama, o čemu smo govorili kada smo navodili stav Diane Gittins⁴. Martin Segalan, autorica jedne od poticajnih sociologija porodice, također je stava da su promjene više uticale na sadržaj i strukturu porodičnih procesa i odnosa, ali da su osnovne funkcije porodice ostale onakve kakve su bile u klasičnim sociološkim tradicijama. Za razliku od pomenutih autora, Martin Segalan, govoreći o osnovnim funkcijama porodice, zapravo navodi ključne strategije koje porodica sprovodi, a to su: strategija *socijalizacije, školovanja i stanovanja* (Segalan, 2009: 279), na način odgajanja i obrazovanja djece, biranja stambenog prostora u kome će svako naći svoje mjesto, zarađivanjem plaće kako bi domaćinstvo funkcioniralo, i, kako to navodi Segalan, kroz stalna, svakodnevna neophodna

⁴ Diana Gittins, autorica dva zanimljiva djela, od kojih je jedno *The Family in Question*, a drugo je *The Child in Question*, ističe slijedeće: „Veze partnerstva su univerzalne, kao što je i univerzalan i određeni oblik suživota i intimnosti, seksualnih i emocionalnih veza. Međutim, oblici koje takve veze mogu poprimiti imaju beskonačno mnogo varijanti, mogu se mijenjati, prihvaćati ili osporavati.” (Haralambos 2002: 507)

ponavljanja, jer se ove strategije kao takve moraju ponavljati. Smatrajući da su funkcije porodice dosta složenije od onoga kako ih je Murdock prikazao, Đozić i Žiga su upotrijebili koncept dvodimenzionalnosti (Žiga/Đozić, 2013: 165) u klasifikaciji osnovnih funkcija porodice, tako da su autori naveli pet osnovnih funkcija, od kojih su: seksualno-reproduktivna, emotivno-psihološka, ekonomsko-zaštitna, odgojno-obrazovna i socijalizirajuća. Seksualno-reproduktivna funkcija činjenično je funkcija koja uslijed promjena u savremenom društvu najviše biva, u sadržajnom smislu, transformirana, prije svega uslijed redefiniranja moralne stabilnosti članova porodice, izražene anarhije spolnog života, ali i u vidu posljedica najsavremenijih medicinskih otkrića po pitanju kontracepcije, umjetne oplodnje itd. U slučaju emotivno-psihološke funkcije porodice, porodica je i danas, uprkos mnoštvu disfunkcionalnih porodica, uprkos različitim degradivnim tendencijama unutar porodičnog sistema, još uvijek prostor za ljubav, druženje i sigurnost, ma kako to bilo interpretirano. Kada je u pitanju ekonomsko-zaštitna funkcija, tačno je da se proizvodna funkcija u većem procentu ostvaruje izvan porodice, ali nije tačno ekonomsku funkciju porodice tumačiti isključivo kao proizvodnu. Ona je u istom omjeru i potrošačka, te stoga odbacujemo, u našem slučaju, redukcionistički pristup kada je riječ o „ukidanju”, ili „nestajanju”, ekonomske funkcije porodice. Zaštitna funkcija porodice danas je, kao nikad, postala značajna do te mjere da se i pripadnici različitih alternativnih porodičnih obrazaca i sistema pokušavaju zaštititi upravo u okrilju porodice. Svaki drugi, nihilistički pristup u domenu je psihoanalitičkog problematiziranja, a ne može poslužiti kao generalno pravilo. Odgojno-obrazovna funkcija je jedna od onih funkcija koju su zastupnici redukcionističkih pogleda na samu suštinu porodice te procesa i funkcija u njoj uvrstili u one funkcije od koji je porodica „razvlaštena”. Međutim, riječ je o transformiranju, nadopunjavanju i raspodjeli segmenata ove funkcije sa drugim društvenim institucijama, kao što je slučaj, ali samo djelimično, i sa socijalizirajućom funkcijom. Na tragu onoga što je pisao Parsons, možemo ustvrditi da porodica i u savremenom društvu ima primarnu ulogu u socijaliziranju svojih članova, s razlogom naglašavajući *svojih članova*, a ne isključivo djece. Naravno, najdominantnija sfera koju je porodica zadržala jeste sfera primarne socijalizacije, dok u slučaju sekundarne socijalizacije nikada nije ni bila isključivi generator i prenosilac svih normi i vrijednosti. Nastojeći da vjerno prikažemo većinu socioloških pogleda na osnovne funkcije porodice, kako domaćih tako i stranih autora, ali i klasika, navodimo i tipologizaciju, ili klasifikaciju osnovnih funkcija porodice koju je odabrao profesor Ivan Šijaković, koji kaže: „Bez obzira na karakter društva, stepen njegove razvijenosti, prostorno i vremensko obilježje,

porodica ima nekoliko značajnih funkcija. *Bračna* funkcija podrazumeva emotivnu vezu, podršku i pomoć bračnih drugova. *Reproduktivna* funkcija porodice ima biološku ulogu, rađanje dece, proširenje funkcije kao primarnu ljudsku potrebu, potrebu čoveka kao specifične vrste. *Ekonomska* funkcija porodice je doživela najviše transformacije. Od potpune zavisnosti svih članova od porodične proizvodnje i ekonomije, do potpune samostalnosti i njihove upućenosti i vezanosti za izvore sticanja prihoda izvan porodice. Ipak, ekonomska funkcija u većini savremenih društava ostaje i dalje veoma značajna, često i najznačajnija za funkcionisanje i opstanak porodice. *Funkcija socijalizacije* podrazumijeva odgoj, vaspitanje, obrazovanje, norme, tradicionalna pravila, sistem vrijednosti, stil i način života. Porodica ima i svoju zaštitnu funkciju, bilo da je riječ o emotivnoj zaštiti, zatim fizičkoj zaštiti, ili o pomoći bolesnima, starima i nemoćnima.” (Šijaković, 2008: 96) U osnovne funkcije savremene porodice Jovan Vukoje ubraja: reproduktivnu funkciju, ekonomsku funkciju, funkciju zadovoljavanja spolnog nagona i emotivnu funkciju, funkciju pružanja zaštite, funkciju zabave i razonode, vaspitnu i obrazovnu funkciju. (Vukoje, 2012: 138) Ovaj pristup biva dodatno značajniji jer je na misaonoj i teorijskoj matrici savremenih pogleda na funkcije u modernom i postmodernom društvu. Dragana Vilić u svome radu *Transformacija (i/ili redukcija) funkcija moderne porodice* (Vilić 2013) na nekim mjestima dvosmisleno koristi termine „redukcija” i „transformacija” funkcija porodice u modernom društvu. Naime, riječ je samo o promjenama u karakteru postojećih osnovnih funkcija porodice, a nikako nisu u pitanju promjene u temeljnim funkcijama porodice u savremenom društvu. Vilićka govori o biološko-seksualnoj i emotivnoj funkciji porodice kao funkcijama koje su doživjele najznačajnije promjene, ističući, na tragu Anđelke Milić, da je transformacija nastupila u domenu koncepta gdje zadovoljenje spolnog nagona nije samo u službi biološke reprodukcije. Ovo je vrlo problematičan stav, iz prostog razloga što bi se onda cijela historija seksualnosti svela na reproduktivnu funkciju, na funkciju prokreacije. Ovo je mjesto gdje se očito otvaraju posljedice redukcionističkih pristupa. Naime, ukoliko se znanju o ljudskoj seksualnosti pristupi „arheološki”, recimo za ovu priliku na tragu Michela Foucaulta i njegove *Historije seksualnosti*, dovoljno će biti da napomenemo da se (seksualno) reproduktivna funkcija porodice nikada nije isključivo realizirala kao prokreacijska, već i kao funkcija koja je imala za cilj da se udovolji spolnim nagonima partnera i mimo prokreacijskih vizura. Slična je situacija i sa tendencioznim tvrdnjama da je „brak iz ljubavi” proizvod novijeg datuma. Po ovom, veoma snažnom redukcionizmu, ispada da se moderni i postmoderni čovjek samo volio sa svojom partnericom, a da su sve druge velike

civilizacije bile barbarske, grube i uskraćene za taj osjećaj koji, eto, samo savremeni čovjek može da osjeti. Dragana Vilić, (Vilić 2013), pored biološko-seksualne i emotivne funkcije porodice u savremenom društvu, navodi i ekonomsku, zaštitnu i funkciju socijalizacije. Ron Hammond, Paul Cheney, Raewyn Pearsey u *Sociology of the Family* govore o „globalnim funkcijama porodice”⁵, ali na fonu onoga što afirmira našu tezu da je porodica i pored mnoštva udara različitih društveno-ekonomskih te drugih tendencija i trendova različitih intenziteta, što se neposredno odražava i na sam karakter porodičnih procesa i funkcija, ipak zadržala svoj značaj i nezamjenjive funkcije. U *globalne funkcije porodice autori Sociology of the Family* (Hammond/Cheney/Raewyn, 2015) ubrajaju:

1. Ekonomsku funkciju – podrška, hrana, odjeća, sklonište,
2. Emocionalnu funkciju – podrška, intimnost, drugarstvo, pripadnosti,
3. Funkciju socijalizacije djece - podizanje djece, roditeljstvo,
4. Funkciju kontrole seksualnosti - definiranje i kontrola kada i s kim (npr. brak),
5. Funkciju kontrole reprodukcije/razmnožavanja - definira vrste odnosa u kojima se djeca trebaju/mogu roditi,
6. Funkciju dodjeljivanja statusa - rase, religije, srodstva, itd.

Stavovi koje pojedini autori iznose o ukidanju ili *prijenosu* funkcija porodica imaju djelimično polazište u tvrdnjama Parsonsa, Dennisa i Younga i Willmotta, koji smatraju da su uticajem različitih promjena u industrijskom društvu porodične funkcije nadomještene drugim društvenim institucijama, ali Parsons i pomenuti autori ne dovode u pitanje važnost porodice. Štaviše, Parsons ističe da se porodica sve više specijalizira, „te se u ‘gubitku’ nekih funkcija njezine preostale postaju još važnije”. (Haralambos, 1989: 342) Međutim, Ronald Fletcher, autor djela *The Family and Marriage in Britain – Obitelj i brak u Britaniji*, polazi od činjenice koja je u potpunosti suprotna stavovima Parsonsa, Dennisa i Younga i Willmotta, a to je da porodica ne samo da zadržava svoje funkcije, već su te funkcije „narasle u pojedinostima i važnosti”. (Haralambos, 1989: 342) Specijalizirane institucije, kako ih naziva Fletcher, nisu reducirale porodične funkcije, već su im još više dale na

⁵ Global Functions of the Family:

1. Economic support—food, clothing, shelter, etc.
2. Emotional support—intimacy, companionship, belonging, etc.
3. Socialization of children—raising children, parenting
4. Control of sexuality—defines and controls when and with whom (e.g., marriage)
5. Control of reproduction—defines the types of relationships where children should/could be born
6. Ascribed status—contexts of race, SES, religion, kinship, etc. (Ron Hammond, Paul Cheney, Raewyn Pearsey u *Sociology of the Family*, 2015.<http://freesociologybooks.com/>, pristup 01.11.2015.)

značaju. Jedino gdje bi se moglo govoriti o relativnom gubitku funkcionalnosti jeste u domenu porodice kao proizvodne jedinice. Naime, proizvođačka funkcija porodice je svedena na minimum, proizvodnja uglavnom izlazi iz primarnih porodičnih okvira. Ova tvrdnja je samo djelimično tačna ako imamo u vidu da je porodica, također, i veoma značajna potrošačka jedinica. Young i Willmott, kako navodi Haralambos, u kontekstu porodice kao proizvodne jedinice, ali i potrošačke jedinice, smatraju da je porodica uspostavila značajnu vezu i sa tehnologijom, koja se vezuje za fenomen proizvodnje, ali i potrošnje. Sa ovim dijelom smo iscrpili naše intencije da ukažemo na različite modele klasificiranja osnovnih funkcija porodice, koji, opet, imaju zajedničke sadržioce, zajedničku osnovu vidljivu u reproduktivnoj, socijalizirajućoj, emotivnoj i ekonomskoj funkciji porodice. Također smo iznijeli i komparirali stavove oko reduciranja ili transformiranja osnovnih funkcija porodice, što nam je bila ključna nakana.

ZAKLJUČAK

Transformirajući karakter funkcija u savremenoj porodici je činjenica koja je vidljiva u svakoj od osnovnih funkcija porodice. Različiti autori nastoje napraviti najbolju klasifikaciju osnovnih ili globalnih funkcija porodice. Autori kao što su: Murdock, Parsons, zatim Segalan, Žiga i Đozić, Vilić, Ron Hammond, Paul Cheney, Raewyn Pearsey i drugi, ističu značaj porodice i njenu univerzalnost. S druge strane, Anđelka Milić univerzalnost kao obilježje porodice smatra zabludom u njenom definiranju. U radu smo suprotstavili svoje mišljenje, temeljeno na stavovima kako klasičnih tako i modernijih socioloških tradicija, ustaljenim ili po automatizmu prihvaćenim redukcionističkim stavovima o reduciranju osnovnih funkcija porodice. Transformirajuće tendencije u savremenom društvu doprinijele su mijenjajućem karakteru prirode ili sadržaja osnovnih funkcija porodice u savremenom društvu, ali nikako njihovom ukidanju ili trajnoj redukciji. Biološko-seksualna, ili seksualno-reproduktivna funkcija porodice u savremenom društvu jeste doživjela strukturalne promjene i izazove, ali porodica se i dalje javlja kao mjesto gdje se spolni nagoni i potreba za reprodukcijom realiziraju. U samoj strukturi ekonomske funkcije, ili ekonomsko-zaštitne funkcije, dolazi do prevalencije potrošačke dimenzije u odnosu na proizvodnu, ali ni ova proizvodna još uvijek nije u potpunosti zanemarljiva, posebno uzmemo li u obzir najnovije trendove porodičnih privatnih biznisa. Na tragu onoga o čemu je veoma znakovito pisala Dragana Vilić, zaštitna funkcija je došla u fazu

transformiranja, posebno kada su u pitanju fenomeni koje Vilićka imenuje „globalnim plaćenim lancima brige”. Ipak, oblici zaštite koje funkcionalna porodica, zdravog porodičnog sistema na tragu Ekermana i istraživanja profesorice Pašalić-Kreso, nudi svojim članovima bivaju sve važniji, a ne obrnuto, kako se to očekivalo. Funkcija socijalizacije je, čak, i po skeptičnim autorima koji dovode u pitanje *sadašnjost* (tadašnjost), ali i budućnost porodice, poput Parsonsa, ipak fundamentalni habitus kojeg niti jedna specijalizirana društvena institucija ne može zamijeniti. Pišući o budućnosti porodice, Adila Pašalić-Kreso smatra da, uprkos svim pesimističnim očekivanjima, porodica neće i ne može odumrijeti. Porodica će se definitivno i konstantno mijenjati, redefinirati, transformirati i povrh svega uspješno ili manje uspješno prilagođavati konkretnim prilikama. Transformaciju porodice, zapravo transformaciju porodičnih procesa i transformaciju sadržaja porodičnih funkcija ne treba pogrešno-redukcionistički interpretirati kao nestajanje, propadanje porodice. Naprotiv, to je samo znak trajnosti i univerzalnosti porodice kao značajne društvene institucije i grupe. Elizabeth Roudinesco, nastojeći da kaže kako će najzad izgledati porodica budućnosti, sugerira veoma značajnu poruku u kojoj kaže da ćemo morati porodicu budućnosti ponovo izmisliti. Savremena porodica se dobro drži, smatra Elizabeth Roudinesco, ona ostaje jedina tražena i sigurna vrijednost koje niko ne želi da se odrekne. Zaključimo: tek slijedi otvaranje i naglašavanje univerzalnosti i superiornosti porodice, porodičnih odnosa i osnovnih-globalnih funkcija porodice.

LITERATURA

1. Bauman, Zigmunt (2009), *Fluidni život*, Mediterran Pubusing, Novi Sad
2. Bobić, Mirjana, *Prekomponovanje braka, partnerstva i porodica u savremenim društvima*, Stanovništvo 1-4/2003, Beograd, str. 65-91.
3. Castells, Manuel (2003), *Kraj tisućljeća*, Golden marketing, Zagreb
4. Giddens, Anthony (2005), *Odbjegli svijet: Kako globalizacija oblikuje naše živote*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
5. Goodenough, H. Ward (1994), *George Peter Murdock 1897-1985: A Biographical Memoir*, National Academy of Sciences, WASHINGTON D. C.
6. Hammond, Ron, Cheney, Paul, Pearsey Raewyn (2015), *Sociology of the Family*, <http://freesociologybooks.com> (01. 11. 2015.)
7. Haralambos, Michael i Heald, Robin (1989), *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb

8. Haralambos, Michael i Holborn, Martin (2002), *Sociologija, Teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb
9. Košarac, Biserka (2013), *Porodica i radne strategije u tranziciji*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Sarajevo
10. Milić, Anđelka (2007), *Sociologija porodice: Kritika i izazovi*, Čigoja štampa, Beograd
11. Milivojević, Snežana (2014), *Promjene u savremenom porodičnom životu i transformacija porodica i domaćinstava u Srbiji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta, XLIV (3), Priština, str. 241-253.
12. Pašalić-Kreso, Adila (2004), *Koordinate obiteljskog odgoja: prilog sistemskom pristupu razumijevanja obitelji i obiteljskog odgoja*, Jež, Sarajevo
13. Petrović, Mina, *Promjene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama: Zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija?*, Stanovništvo 1/2011, Beograd, str. 53-78.
14. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini*, Rezultati popisa, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2013. godina
15. Recalcati, Massimo (2014), *Šta ostaje od oca? Očinstvo u hipermodernom dobu*, Akademska knjiga, Novi Sad
16. Ritzer, Georg (2009), *Savremena sociološka teorija i njeni klasični korjeni*, Službeni glasnik, Beograd
17. Roudinesco, Elizabeth (2012), *Porodica u rasulu*, Akademska knjiga, Novi Sad
18. Segalan, Martin (2009), *Sociologija porodice*, Clio, Beograd
19. Šijaković, Ivan (2008), *Sociologija: Uvod u razumijevanje globalnog društva*, Univerzitet u Banjoj Luci, Ekonomski fakultet, Banja Luka
20. Vilić, Dragana, *Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena*, Sociološki diskurs, godina 1, broj 2, decembar 2011.
21. Vilić, Dragana, *Transformacija (i/ili redukcija) funkcija moderne porodice*, Sociološki diskurs, godina 3, broj 6, decembar 2013.
22. Vukoje, Jovan, *Osnovne funkcije savremene porodice*, Naučno-stručni časopis SVAROG br. 4, maj 2012. (str. 137-144.)
23. Žiga, Jusuf, *Porodica u bosanskohercegovačkom društvu sa posebnim osvrtom na stanje u Kantonu Sarajevo*, Kantonalna javna ustanova "Porodično savjetovalište" Sarajevo, www.porodicno.ba (posjeta 10. 10. 2015.)
24. Žiga, Jusuf, Đozić, Adib (2013), *Sociologija*, Off-set, Tuzla

THE ERA OF TRANSFORMATION AND REDEFINITION OF PROCESSES AND FUNCTIONS IN CONTEMPORARY FAMILY - UNIVERSALITY AND/OR TRANSFORMATION

Summary

In this paper, we try to analyze, in a theoretical aspect, the consequences of hypermodern time that implicitly transform the very nature of family relationships in terms of their content and functions in a contemporary family.

The emphasis is placed on the processes of transformation and the process of redefining family processes and functions in a contemporary family.

Based on the thought and traditional background of Manuel Castells, Elizabeth Roudinesco and Massimo Recalcati, we start from the fundamental points and go into depth analysis of the consequences of fluid modernity expressed in the phenomenon of the transformation of empirical relations, the crisis of patriarchy and Freudian-Lacanian psychoanalytic concept of the “disappearing father” and “death of the other”.

The future of families, alternative family forms are viewed through the prism of the universality of the family, and/or the transformation of the functions of a modern family.

Key terms: fluid modernity, the “disappearing father”, “death of the other”, modern family, family functions, transformation of family relations, the crisis of patriarchy.

Autor:

Abdel Alibegović

Fakultet političkih nauka u Sarajevu

Midhat Čaušević

Filozofski fakultet u Tuzli

Naida Ljuma

student Filozofskog fakulteta u Tuzli

abdel.alibegovic@fpn.unsa.ba

midhat.causevic@untz.ba

asff@untz.ba